

Гісторыя Горадні XXI ст.

Хроніка знішчэння

КАМУНІКАТ.ORG

2006

63.3 (4Be1)

Г 72

Краязнаўчы альманах “Горад святога Губерта”. Спецыяльны выпуск. Гісторыя Горадні XXI ст. Хроніка знішчэння. – Sejny: Fundacja “Pogranicze”, 2006.

Спецыяльны выпуск альманаха “Горад святога Губерта” прысвечаны “рэканструкцыі” цэнтра Горадні, якая ператварылася ў сапраўднае знішчэнне гістарычнай унікальнасці гораду. Выпуск складаецца з дакументальных і аналітычных матэрыялаў, фотаздымкаў і інтэрв’ю.

Выпуск адрасаваны ўсім, каго хвалюе як мінулае беларускіх гарадоў, так і іх будучыня.

Рэдкалегія

А.Смалянчук, доктар гістарычных навук (Горадня)

А.Краўцэвіч, доктар гістарычных навук (Горадня)

Я.Мілеўскі, доктар гісторыі (Беласток)

Р.Мікныс, доктар гісторыі (Вільня)

У падрыхтоўцы выпуску выкарыстаны матэрыялы сайту
www.grodnoproblem.km.ru

У афармленні вокладкі выкарыстаны эскіз ветраніка працы Юрася Мацко

Святы Губерт

Паводле жыццяпісаў, святы Губерт нарадзіўся каля 655 г. у сям’і князя Аквітаніі. Існуе легенда, што яшчэ ў маладыя гады на паляванні ён сустрэў аленя з крыжам паміж рагамі, які сказаў яму, каб ён пакінуў вясёлае і разгульнае жыццё і стаў служыць Госпаду. Губерт паслухаўся, стаў вучнем маастрыхцкага біскупа Ламберта і яго пераемнікам. Каля 704 г. ён узначаліў біскупства, якое на палову было язычніцкім. Біскуп Губерт прысвяціў сваё жыццё пашырэнню хрысціянства. Ён памёр у 728(?) і быў пахаваны ў Льежы. Калі праз 16 гадоў труну адкрылі, то ўбачылі цела, некранутае распадам.

Культ святога Губерта, які лічыўся апекуном паляўнічых, хутка пашырыўся па ўсёй Еўропе. Не былі выключэннем і беларускія землі. Іканаграфія найчасцей паказвае святога Губерта ў час палявання, калі перад ім з’явіўся алень з крыжам.

У 1496 г. вялікі князь Аляксандр дараваў Горадні магдэбургскае права. Горад атрымаў магчымаць мець свае органы самакіравання і ўласны герб. Гарадзенцы згадалі пра святога Губерта, і поўлегендарная гісторыя адлюстравалася на гербе: у блакітным полі алень з залатым крыжам пераскоквае праз агароджу. Блакіт герба сімвалізаваў прыгажосць, мяккасць і лагоднасць. Залата – сімвалам справядлівай улады. Усе разам азначала росквіт горада. Апроч таго выява аленя, які пераскоквае праз агароджу, сведчыла пра вольналюбівы характар Горадні, пра імкненне гараджанаў быць свабоднымі і незалежнымі.

Герб вярнуўся да нас толькі ў 1990 г.

Прадмова

Вы трымаеце ў руках спецыяльны выпуск альманаха “Горад Святога Губерта”, прысвечаны толькі адной тэме – гэтак званай “рэканструкцыі” нашага горада, якая разгарнулася ў апошнія паўтары гады.

Усім добра вядома, як шмат страціў наш горад у мінулыя дзесяцігоддзі. Разбіралі і ўзрывалі цэрквы, касцёлы, цэлыя кварталы дамоў, бялітасна калечылі гарадскую забудову рознымі трасамі і прамысловымі прадпрыемствамі. Сёння наша гістарычная і архітэктурная спадчына ізноў апынулася ў небяспецы. Праўда, ніхто зараз не ўзрывае касцёлаў, як гэта зрабілі з “Фарай Вітаўта” ў 1961 г. Але, ад стану рэчаў, скажам, 1985 года, мы адышлі вельмі недалёка. Тады спакойна разбурылі першы на тэрыторыі Беларусі чыгуначны вакзал, зараз бураць або збіраюцца бурыць цэлыя горадабудаўнічыя комплексы (па вуліцах Парахавой, 11 ліпеня, Горкага, 17 верасня і інш.).

Сённяшняя сітуацыя крыху нагадвае гэтак званы “сапсаваны тэлефон”. Калі “Фару Вітаўта” знішчалі, сцвердзіўшы, што яна не ўяўляе ніякай гістарычнай каштоўнасці, то зараз улады даказваюць тое, чаго насамрэч не было. Напрыклад старшыня гарвыканкама А. І. Антоненка ў інтэрв’ю “Гродзенскай праўдзе” сказаў “На Советской плошчады мы тронулі толькі самы верхні культурны слой...” Пры гэтым па ўсёй плошчы былі выкапанія траншэі і ямы да 3-4 метраў глыбіней. Мы схільныя думаць, што ён проста не ведаў сапраўдны стан рэчаў.

Бачна, што многія людзі (і простыя гараджане, і архітэктары, і нават хто-нехта з гарадской адміністрацыі) пачынаюць усведамляць, што горад гэта не цацка і не поле для архітэктурных эксперыmentaў, гэта жывы арганізм, які ўздзейнічае на свядомасць людзей больш, чым здаецца на першы погляд, які паказвае нам, хто мы насамрэч, вяртае нас да чагосьці страчанага раней. Роля Горадні ў нашым жыцці надзвычайная. Горад Святога Губерта самы захаваны, самы свабодны, самы еўрапейскі з усіх гарадоў рэспублікі. І менавіта тут павінны вучыць гісторыю маладыя з усёй Беларусі. На нас гарадзенцах ляжыць агромністая адказнасць – захаваць Горад для ўсіх дзесяці мільёнаў беларусаў.

Ці гатовыя мы да гэтага? Наўрад ці. Па вуліцы Карла Маркса зараз (красавік-май 2006 г.) не ездзяць машыны, але большасць людзей па-ранейшаму ходзіць па тратуарах. У Кракаве ці Празе, дзе цэнтр горада даўно пешаходны, гэта выглядала б смешна. Мы ўсё яшчэ баімся выйсці на сярэдзіну вуліцы, хоць і ведаем, што нам абсалютна нічога не пагражае.

Нібыта нейкая сіла яшчэ цягне нас назад, прымушае рабіць усё па-старынцы: хутка, някасна, нагбом, хоча даказаць нам, што Фестываль нацыянальных культур, які працягнуецца 3 дні, даражэйшы за той вялікі аб'ём ведаў аб нашым мінулым, які мы выкідаем на сметнік.

Можа хтосьці скажа, трэба задаволіцца тым, што ёсць. Маўляў, мы яшчэ толькі вучымся шанаваць мінулае. Нам удалося захаваць падмуркі палаца Радзівілаў... і цудоўна. Застаўся на плошчы сякі-такі культурны слой – прыйдзе час – правядзем поўнамаштабныя раскопкі. Мы на гэта адказваем “НЕ!”. Занадта дорага абыйшлася гэтая вучоба і гэтыя эксперыменты нашай нацыянальнай спадчыне. Нават з таго, што было выкінута экскаватарамі на плошчы, можна было сфарміраваць надзвычай багатую археалагічную калекцыю (некаторыя знаходкі краязнаўцаў-энтузіястаў вы ўбачыце на здымках), толькі за год недарэчнай “рэканструкцыі” паспелі знесці больш дзясятка старых дамоў. Адзін выпадак. У студзені гэтага года ў Горадню прыехала здымачная група перадачы “Маем рэчы”, якая ідзе па БТ і карыстаецца немалой папулярнасцю. Тэмай перадачы быў матацыкл, а ў Горадні тэлевізійнікі хацелі зрабіць здымкі будынку вядомай на ўсю перадаваную Польшчу гарадзенскай фабрыкі ровараў і матацыклаў “Нёман”. У выніку здымачная група зняла... катлаван, які застаўся ад дома на

вул. Карла Маркса 20, бо той быў знесены позняй восенню 2005 г. Вось вам і байкі пра шэсць музеяў, якія, паводле газеты “Савецкая Беларусь”, павінны хутка ўзнікнуць у Горадні.

Складваецца ўражанне, што “рэканструктары” самі не ведаюць, што робяць. Асабліва гэта тычыцца рэканструкцыі Старога мосту. З восені 2005 г. улады тройчы мянялі сваё рашэнне. Спачатку напісалі, што рэканструкцыя адбудзецца, пасля – што ў ваколіцах завода “Белкард” будзе пабудаваны новы мост, і, нарэшце, вярнуліся да старога праекту. Між тым рэканструкцыя мосту, нясучыя канструкцыі якога зношаны больш чым на 25%, бачыцца проста нерацыянальнай, тым больш, што нават адрамантаваны Стары мост разам з чатырохпалоснай трасай на Савецкай плошчы ніяк не вырашыць праблему пробак у цэнтры горада, бо вузенькія вуліцы Кірава і Карла Маркса шырэйшымі не зробіш (спадзяемся, што ніхто не будзе зносіць Фарны Касцёл і будынкі на гэтых вуліцах, як гэта планавалася ў 1960-х). Цэнтр горада трэба рабіць пешаходным. Але ў такім выпадку паўстае пытанне, нашто была патрэбная рэканструкцыя Савецкай плошчы ў яе цяперашнім выглядзе?

Страчанае пад час земляных работ на Савецкай плошчы не вернеш, так як не вернеш забытых народных песняў і казак, як не вернеш пакаленні нашых продкаў. Але гэта, па ўсёй бачнасці толькі пачатак. Наперадзе нас чакаюць “рэканструкцыя” вуліцаў 11 ліпеня, Міцкевіча, 17 верасня, Горкага, земляныя работы на Вялікай Траецкай. Таямніцай агорнуты лёс Каложскай царквы. Спадзяемся, што жыхары свабоднага Горада св. Губерта не застануцца абыякавымі, і менавіта яны скажуць апошнія слова ў захаванні яго самабытнасці.

Рэдакцыя

Зварот прадстаўнікоў гродзенскай інтэлігенцыі да гарадскіх уладаў

Паважаны старшыня Гродзенскага гарвыканкама,
паважаныя дэпутаты Гродзенскага гарадскога савета

Усе мы ганарымся тым, што жывем у адным з самых старажытных і прыгожых гарадоў Беларусі. І нас не можа не радаваць той факт, што гарадскія ўлады заклапочаныя тым, каб зрабіць наш горад яшчэ больш прыгожым і сучасным. Аднак рэканструкцыя старога Гродна – гэта таксама і вялікая адказнасць для тых, хто ажыццяўляе яе, паколькі яшчэ ў 1988 г. Савет Міністраў БССР абвясціў цэнтр Гродна помнікам горадабудаўніцтва і архітэктуры, дакладна вызначыўшы яго межы. У адпаведнасці з гэтым рашэннем кожны будынак у цэнтры нашага горада ўяўляе сабою неад’емную частку цэласнага горадабудаўнічага ландшафту, а ўсе пытанні рэканструкцыі горада павінны ўзгадняцца з гісторыкамі, мастакамі, спецыялістамі па сацыяльнай псіхалогіі. Сёння гэтага яшчэ няма, затое ёсць факты якія выклікаюць у нас занепакоенасць.

Так жыхароў горада прэса інфармуе аб рэканструкцыі таго або іншага аб’екта толькі тады, калі яго рэканструкцыя ўжо пачалася. Пры гэтым пад “рэканструкцыяй” звычайна разумеецца знос старога будынка і пабудова новага.

Толькі напярэдня апошніх некалькіх месяцаў былі знесеныя мураваныя дамы па вул. Заводскай 12, Акадэмічнай 16, К. Маркса 20, Віленскай і г.д., якія знаходзіліся ў даволі добрым стане і маглі б і сёння ўпрыгожваць наш горад. Але і тыя дамы, якія трапляюць пад г.зв. “рэстаўрацыю” фактычна знішчаюцца. Напрыклад быў знесены будынак адной з першых у Беларусі мікрабіялагічных станцыяў (былы відэасалон па вул. Чырвонаармейскай), а на яго месцы пабудаваны новы, які толькі аддалена нагадвае папярэдні. Ужо вырашаны лёс

апошніх дамоў на вул. 11 ліпеня, між тым дворык, які там захаваўся, можа стаць выдатнай пляцоўкай для здымкаў любога гістарычнага кінафільма.

Зусім нядаўна ў прэсе з’явілася інфармацыя аб тым, што запланаваны знос 28 дамоў па вуліцах Міцкевіча, Горкага і 17-га верасня (газета “Вечерний Гродно” ад 09.11.2005 г.). Гэты раён горада, г.зв. “Новы свет”, узнік у пачатку XX ст. Яго архітэктурны ансамбль канчаткова аформіўся ў 20-30-х гг. мінулага стагоддзя. Гэта выдатна захаваная дасюль комплексная квартальная забудова, сярод якой вылучаюцца некалькі будынкаў, што з’яўляюцца выдатнымі помнікамі архітэктурнага стылю “канструктывізму” (вул. Міцкевіча д. 6, 17-га верасня д. 2/1 і інш.). Дамы пабудаваныя ў гэтым стылі (асабліва драўляныя) – рэдкасць для Беларусі. Іх знос зробіць наш горад бяднейшым на цэлую гістарычную эпоху. Між тым даволі шмат месца для пабудовы запланаванага там гасцінічнага комплекса ёсць на вул. Гарбарскай а таксама на месцы самога гарбарнага завода, які з’яўляецца неэкалагічным прадпрыемствам і даўно павінен быць зачынены. Паводле рашэння аб абвешчэнні Гродна горадам-помнікам, **“Новы свет” з’яўляецца ахоўваемай часткай гістарычнага цэнтра.**

У сувязі з рэканструкцыяй Савецкай плошчы плануецца пусціць транспартныя плыні па вул. Давыда Гарадзенскага і даліне ракі Гараднічанкі. Гэта, па-сутнасці, не вырашае пытання аб вызваленні цэнтра горада ад значнай колькасці транспарту, паколькі вялікая магістраль пройдзе зусім недалёка ад Старога і Новага Замкаў, якія былі раней ціхім зялёным кутком горада. Гэта адмоўна адаб’ецца на прывабнасці гродзенскіх замкаў як турыстычных аб’ектаў і, больш таго, стварае пагрозу для захаванасці самых замкаў і фондаў музея.

У адпаведнасці з рашэннем аб адмове ад рэканструкцыі Старога моста праз Нёман і пабудове новага моста паўстае таксама пытанне аб мэтазгоднасці рэканструкцыі Савецкай плошчы, паколькі ў новай сітуацыі, на нашу думку, ёсць магчымасць зрабіць увесь цэнтр горада (Савецкая плошча, вуліцы Кірава, К. Маркса, Давыда Гарадзенскага, В. Траецкая і інш.) пешаходным. У такім выпадку Гродна

сапраўды наблізіўся б найбольш знакамітых еўрапейскіх гарадоў – Кракава, Вільні, Варшавы...

Недастаткова ўвагі надаецца археалагічным раскопкам у гістарычным цэнтры, між тым трэба цвёрда ўсведамляць, што археалагічныя слаі, знішчаныя ў выніку будаўнічых работ, пазбаўляюць нас адзінай непаўторнай магчымасці даведацца аб тым, як жылі нашыя продкі.

У сувязі з усімі выказанымі вышэй засцярогамі, клапацячыся аб будучыні нашага горада і адчуваючы свой абавязак перад новымі пакаленнямі лічым неабходным:

1. Арганізаваць шырокую дыскусію сярод усіх зацікаўленых прадстаўнікоў грамадства аб шляхах, метадах і сродках рэканструкцыі горада, якая павінна асвятляцца ў сродках масавай інфармацыі.

2. Стварыць грамадскі дарадчы орган з гродзенскіх гісторыкаў, краязнаўцаў, іншых спецыялістаў, якія на дабраахвотных пачатках маглі б кансультаваць гарадскія ўлады па тых ці іншых пытаннях, звязаных з рэканструкцыяй горада. Шукаць і прадастаўляць матэрыялы (фотаздымкі, чарцяжы, планы горада і інш.), на аснове якіх можна было б найбольш поўна аднавіць гістарычнае аблічча Гродна.

3. Адмовіцца ад планаў па зносу кварталаў дамоў у г.зв. “Новым Свеце”, паколькі гэта нанясе непапраўныя страты горадабудаўнічаму краявіду горада, і распрацаваць дэталёвы план яго развіцця з мэтай захавання арганічнай цэласнасці гістарычнай часткі вуліц Горкага і Дзяржынскага.

4. Разгледзець усе магчымыя варыянты дзеля таго, каб адмовіцца ад пуску транспартных плыняў па вуліцы Давыда Гарадзенскага і даліне Гараднічанкі. Тым больш, што прынята рашэнне аб пабудове новага мосту праз Нёман у раёне прадпрыемства “Белкард”.

5. Выдзяліць сродкі, арганізаваць і правесці грунтоўныя археалагічныя раскопкі на месцах будучых новабудаў (найперш па вуліцы Вялікая Траецкая).

Кожны будынак у гістарычным цэнтры Гродна, нават кожны камень у бруку старых вуліцаў – неад’емная частка нашай гісторыі і, хочацца верыць, нашай будучыні. Горад Гродна варты таго, каб у рэшце рэшт спыніліся яго неапраўданыя страты. Спадзяемся, што нашыя прапановы

знойдуць водгук, і памылкі мінулых дзесяцігоддзяў не будуць памножаныя.

Аляксандр Краўцэвіч, доктар гістарычных навук
Алесь Смалянчук, доктар гістарычных навук
Святлана Марозава, доктар гістарычных навук
Вячаслаў Швед, доктар гістарычных навук
Генадзь Семянчук, кандыдат гістарычных навук
Альбіна Семянчук, кандыдат гістарычных навук
Наталля Сліж, кандыдат гістарычных навук
Андрэй Чарнякевіч, кандыдат гістарычных навук
Віталь Галубовіч, кандыдат гістарычных навук
Сяргей Токць, кандыдат гістарычных навук
Аляксей Шаланда, кандыдат гістарычных навук
Віталь Карнялюк, кандыдат гістарычных навук
Іна Соркіна, кандыдат гістарычных навук
Іна Карпюк, кандыдат педагагічных навук
Галіна Шчалбаніна, кандыдат філасофскіх навук
Фёдар Ігнатовіч, кандыдат медыцынскіх навук
Юры Гардзееў, доктар гісторыі (Кракаў, Польшча)
Лілія Коўкель, доктар гісторыі (Кракаў, Польшча)
Ігар Трусаў, гісторык
Ян Лялевіч, гісторык
Аляксандр Госцеў, гісторык, краязнаўца
Андрэй Вашкевіч, гісторык, краязнаўца
Уладзімір Кіслы, мастак
Аляксандр Ларыёнаў, мастак
Уладзімір Выдзерка, мастак-фатограф
Людміла Рахматуліна, выкладчык сусветнай культуры
Ігар Лапеха, краязнаўца
Аляксандр Яршоў, жыхар Гродна з 1948 г.

Гістарычны цэнтр горада
на старых паштоўках
з калекцыі Яна Лялевіча

Былы Рынак у цэнтры Горадні (фотамантаж Я.Лялевіча)

Фарны касцёл, Ратуша і Гандлёвыя рады

Касцёл Унебаўзяцця Маці Божай (Фара Вітаўта)

Вул. Маставая

Гандлёвыя рады і Палац Радзівілаў

Вул. Мяшчанская (сучасная вул. Стэфана Баторыя)

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ

ГРЕЙДЖАВА БЕЛАРУСЬ

ГРОДСКАЯ ГОРАДСКАЯ
ІНКАСАВАЎНЫ КАМІТЭТГРЭЙДЖАВА БЕЛАРУСЬ
ІСПОЛНІТЕЛЬНЫ КОМІТЭТпо адресу: ул. Советская, Гродно
тел. 0152/252525, факс 0152/252525
e-mail: info@grdn.byпо адресу: ул. Советская, Гродно
тел. 0152/252525, факс 0152/252525
e-mail: info@grdn.by

04.05.06 № 01-03/654

Чернышова А.Н.,
ул. Ипполита Роды, 45 кв. 28
210023, г. Гродно

Ваше коллективное обращение в адрес Гродненского городского исполнительного комитета рассмотрено.

Учитывая, что исторический центр г. Гродно включен в Государственный список историко-культурных ценностей Республики Беларусь, все работы на территории исторического центра проводятся в соответствии с Законом Республики Беларусь «Об охране историко-культурного наследия», «Правилами застройки исторического центра г. Гродно», утвержденными решением Гродненского городского совета от 8.12.2003 г. № 993, а также проектом «Детальный план реконструкции застройки исторического центра г. Гродно (корректировка)», разработанным ведущим республиканским институтом НИРУП «БелНИИградостроительство» в 2006 г. и согласованным Министерством культуры Республики Беларусь (заключение от 29.12.2005 г. № 01-03/643).

Проект «Реконструкция площади Советской и транспортными подходами в г. Гродно» разработан на основании решения Гродненского городского исполнительного комитета от 26.12.2001 г. № 1828, согласован Министерством культуры Республики Беларусь (заключение от 30.12.2005 г. № 01-03/651), получил положительное заключение Государственной инженерно-технической экспертизы при Гродненском областном комитете (заключение от 06.04.2005 г. № 648-4/2005).

При разработке проектной документации и проведении строительных работ на пл. Советской принимаются меры по максимальному сохранению и консервации фундаментов исторических зданий. Параллельно со строительными работами ведутся археологические раскопки, на проведение которых получено разрешение Министерства культуры Республики Беларусь от 17.05.2005 г. № 01-03/178-6 и № 01-03/79-6 от 11.01.2006 г.

Район малозащитной застройки, расположенной в границах улиц Мишанича, Горького, 17-го Сентября входит в состав исторического центра и в соответствии с градостроительной документацией подлежит

014282 И

12.1.2007 10:41:20

реконструкции с заменой массовой застройки на застройку, отвечающую современным требованиям, и сохранением планировочной структуры. Вопрос о виде либо реконструкции существующих зданий будет определяться на основе проектной документации с учетом проведения комплексных научных исследований, а зависимости от категории ценности того или иного объекта.

Сюда удалились многие дома на участке улицы Горького, напротив территории стадиона (квартиры не входят в границы исторического центра) обделены расширением проезжей части улицы Горького, а также необходимо формирование застройки одной из центральных улиц города. Вопрос регенерации исторического центра включает в себя не только историко-охранные мероприятия, которые выполнят большие компании, но и функциональные градостроительные задачи.

Институтом «Градостроительство» разработан эскизный проект застройки по ул. 11 Линия, где предполагается разместить модернизировать здания общественно-делового назначения, сохраняя масштабы застройки.

Предлагаемая Вами документация о путях реконструкции и развитии исторического центра Гродно уже дано волею на страницах Гродненских печатных изданий («История Гродно»: № 18 04.05.2005 г., «В дореволюционные времена – по каменному параходу»: № 42 19.10.2005 г., «Какой будет Советская площадь?»: № 11 15.03.2006 г., «Мост пойдет в раз»: Что изменится в центре города после обширной реконструкции», «Гродненская правда»: № 1-2 2005 г., «Улица Калынского станет магистралью, Советская площадь получит облик»: 14.05.2005 г., «Советская площадь: удачные моменты реконструкции»).

Ход работ по реконструкции исторического центра г. Гродно широко освещается в республиканских периодических изданиях («Историческая строительная газета» 27.10.2004 г., «Исторический центр Гродно: о ходе реконструкции», «Перспективы» № 29 19.04.2005 г., «Мост, который решает проблемы» и др.)

Публикации в «Гродненской правде» от 26.04.2006 г. «Дилемма злов или на верном фундаменте» открывает новую рубрику «Прогнозы по Гродно» и приглашает к обсуждению этой тематики всех заинтересованных лиц. Сообщаем также, что Ваши предложения приняты к сведению и будут учтены в дальнейшей работе по реконструкции исторического центра.

С уважением,

Председатель

А.И. Антонов

03.10.2006 11:40:11
 11.10.2006 11:40:11
 11.10.2006 11:40:11

Меркаванне гісторыка

– Як Вы ацэньваеце рэканструкцыю гістарычнага цэнтра Горадні?

Доктар гісторыі Юрый Гардзеў (Кракаў, Польшча), аўтар манаграфіі “Socjotopografia Grodna w XVIII wieku” (Торунь, 2002):

– Я б паставіў пытанне інакш. Ці можна будаваць будучыню без павагі да мінулага, не ўлічваючы культурнай пераемнасці? Ці наша гісторыя абмяжоўваецца толькі XX ст.? Задаю рытарычнае пытанне, таму што ў святле апошніх гарадзенскіх падзей выразна відаць ігнараванне аб’ектыўнай і заканамернай повязі мінулых традыцый, культурнай спадчыны Горадні з сучаснасцю.

Па-першае, кідаецца ў вочы не зусім адпаведнае выкарыстоўванне слова “рэканструкцыя”. Вядома, што ў старажытныя часы сафісты падчас дыскусіі мэтанакіравана абпіралі свае разважанні на забытых і няправільных меркаваннях. Тое ж адбывалася, толькі мяркую, не да канца свядома, падчас буйнамаштабных будаўнічых работ у цэнтры Горадні.

Спачатку расставім усе кропкі над „і”. Чым па сваёй сутнасці з’яўляецца рэканструкцыя? Адказ на гэтае пытанне вельмі проста: аднаўленнем горадабудаўнічага ансамбля ці першапачатковага аблічча асобнага помніка на падставе захаваных рэшт аб’ектаў (напрыклад, падмуркаў) ды архіўных апісанняў аб’екта. Але ў Горадні ў гэтым не было патрэбы. **Планіроўка горада на працягу доўгіх стагоддзяў ягонага існавання ніколі не парушалася.** Іншая справа – помнікі. Але, якія аб’екты ў красавіку-маі 2006 г. былі рэканструяваны ў цэнтры горада? Ніякіх! Наступная справа. Ці будаўнічым працам папярэднічалі археалагічныя і архіўныя даследаванні? Не!

У некаторых выпадках рэканструкцыя атаясамляецца з добраўпарадкаваннем, выкліканым рознымі фактарамі, у тым архітэктурна-мастацкімі патрабаваннямі. Але чым эстэтычна-мастацкім густам апавадае бетонная плітка ў цэнтры горада?

Навукова аргументаваны праект рэканструкцыі гістарычнага цэнтра горада адсутнічае. У выпадку будаўнічых работ (аб’ектыўна рэканструкцыяй гэты працэс назваць нельга) адбылося не аднаўленне элементаў горадабудаўнічага комплекса, а разгарнулася нейкая будаўнічая бутафорыя, шкоднае ўмяшальніцтва ў гістарычнае асяроддзе гарадскога цэнтра. Хацеў бы засяродзіць ўвагу менавіта на тым, што **ўпершыню ў гісторыі Горадні мэтанакі-**

равана была парушана гістарычна складзеная планіроўка. І дзе? У самым цэнтры горада!

Меркаванні, з якіх зыходзілі аўтары скараспелага праекта, вельмі лёгка адчытаць. Набліжаўся фестываль нацыянальных культур, а таму зацікаўленасць падобнай “рэканструкцыяй” маглі выказаць толькі заказчыкі.

Беларуская сітуацыя ўнікальная. У якой краіне можна знайсці такія светапоглядавыя рознагалосці паміж уладамі і інтэлігенцыяй? Паўсюль назіраецца адзінства грамадства ў поглядах на гістарычнае мінулае краіны. Літоўцы ганарацца спадчынай Вялікага Княства Літоўскага. Украінцы памятаюць пра адно з першых усходнеславянскіх дзяржаўных утварэнняў – Кіеўскую Русь. Надзвычай моцнай з’яўляецца гістарычная памяць палякаў. І не важна, ці гэта высокапастаўлены чыноўнік, ці селянін, ці гісторык. А беларусаў пераконваюць, што іх гісторыя базуецца на калгасна-савецкай спадчыне XX ст.

У нас гістарычная памяць не яднае чыноўнікаў і інтэлігенцыю. Гэта два абсалютна адрозныя светапоглядавыя, супрацьлеглыя палюсы. Таму ў грамадстве мы маем дачыненне з двума падыходамі і спосабамі разумення гістарычнага мінулага, якія прадстаўляюць улады, адарваныя ад гістарычнай глебы, і грамадскім слоem інтэлігенцыі, моладзі, студэнтаў ці вогуле групы насельніцтва, якую характарызуе выкрышталізаваная гістарычная свядомасць.

Адсюль вынікае адсутнасць разумення неабходнасці захавання культурнай спадчыны Горадні ў асяроддзі гарадскіх уладаў, ігнараванне патрэбы стварэння і паступовага ажыццяўлення навуковай праграмы аховы гісторыка-культурнай спадчыны. Менавіта вышэйзгаданыя светапоглядавы перакананні і вызначылі ірацыянальныя паводзіны ўладаў, якія сваю “рэканструкцыю” абапёрлі не на гістарычны досвед і кансультацыі са спецыялістамі, а на сваіх аксіяматычна “правільных” поглядах.

Таму падаецца лагічным змяніць ход разважанняў і перайсці на іншы ўзровень аргументацыі. Як вядома, паняцце адказнасці ахоплівае не толькі маральны бок справы, але і прававы аспект. Як трактуе падобныя будаўнічыя захады беларускае заканадаўства?

22 мая 2002 г. урад Беларусі прыняў пастанову “Аб зацвярджэнні палажэння аб ахове археалагічных аб’ектаў пры правядзенні земляных і будаўнічых работ у зоне аховы археалагічных аб’ектаў могуць праводзіцца толькі пасля распрацоўкі і ажыццяўлення мер па іх ахове”, якія заключаюцца “у абследаванні зоны работ, выяўленні няўлічаных археалагічных аб’ектаў, іх фіксацыі і пры

неабходнасці навуковым даследаванні”. Акрамя таго распрацоўка мер мае быць уключана ў “праектна-каштарысную дакументацыю” земляных і будаўнічых работ.

Захаванне гісторыка-культурнай спадчыны з’яўляецца абавязкам кожнага грамадзяніна краіны, у першым ліку адказных дзяржаўных чыноўнікаў. На жаль, археалагічныя даследаванні ў зоне плануемых работ не былі прадугледжаны аніякай праектна-каштарыснай дакументацыяй. А “фіксацыя і навуковым даследаваннем” археалагічнага слоя ў цэнтры горада займаліся... экскаватары. Аб яркім парушэнні беларускага заканадаўства ў галіне аховы археалагічнай спадчыны сведчыць пратакол, складзены загадчыцай сектара гісторыка-культурнай спадчыны Міністэрства культуры Наталляй Хвір, якая ў сярэдзіне красавіка 2006 г. наведвала Горадню.

Застаецца толькі працытаваць яшчэ раз згаданую пастанову, паводле якой “асобы, вінаватыя ў невыкананні правілаў па ахове археалагічных аб’ектаў, нясуць адказнасць у адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь”. Законы, на жаль, вельмі часта ператвараюцца ў фармальнасць.

Падсумоўваючы, можна заўважыць, што чарговая пацёмкінская “рэканструкцыя” ў Горадні сведчыць пра ігнараванне ўладамі заканадаўства краіны, грамадскай думкі і абгрунтаваных прапановаў навуковага асяроддзя горада. Акрамя таго згаданае стаўленне ўладаў у пэўнай ступені вынікае з апалітычнасці і сацыяльнай інерцыі грамадства. І не толькі.

“Экзатычнасць” беларускай сітуацыі заключаецца гэтак жа ў тым, што працэс аднаўлення гісторыка-архітэктурнай спадчыны ў нашай краіне знаходзіцца ў стане стагнацыі. Гарадзенскія рэстаўрацыйныя майстэрні спынілі сваё існаванне ў 1992 г. А трэба падкрэсліць, што менавіта ў 1987 – 1992 гг. супрацоўнікамі аддзела гісторыка-археалагічных даследаванняў гэтага прадпрыемства быў назапашаны архіўны і археалагічны матэрыял, складзеныя дзесяткі даведак па аб’ектах цэнтру горада. Аднак праекты, апрацаваныя на падставе архіўных крыніц і археалагічных даследаванняў архітэктарамі-рэстаўратарамі, не дачакаліся рэальнага ажыццяўлення. Таксама не дайшло да рэалізацыі распрацаванай 15 год таму канцэпцыі рэстаўрацыі Старога замка, аўтарам якой быў менскі архітэктар Уладзімір Бачкоў.

На дадзены момант ў горадзе не існуе аніводнага спецыялізаванага рэстаўрацыйнага прадпрыемства, якое было б у стане праводзіць сапраўдную рэстаўрацыю. Работы аблвыканкамаўскага прадпрыемства з гучнай назвай “Гроднарэстаўрацыя” абмяжоўваюцца звычайнай касметычнай направай аб’ектаў, як гэта было

ў выпадку з мостам Старога замка. Дадам, што распаўсюджаныя ў шматлікіх гарадах Еўропы грамадскія камітэты аднаўлення ці ратавання архітэктурнай спадчыны на Беларусі не існуюць.

Не выклікае прэрэчанне факт, што Горадня з'яўляецца адзіным беларускім горадам, які можа ганарыцца шматлікімі захаванымі архітэктурнымі помнікамі: комплексамі Старога і Новага замкаў, кляштару брыгітак, езуітаў, Каложы, Гарадніцы і Новага свету, даўняга Ратушавага Рынка, урэшце паасобнымі аб'ектамі гістарычнага цэнтру.

Адзінай лагічнай прапановай, якая вынікае з гэтых разважанняў, з'яўляецца неабходнасць заснавання сапраўднага рэстаўрацыйна-прадпрыемства ў горадзе, распрацоўка адпаведнай навукова-праектнай дакументацыі, якая б стварыла магчымасць аднаўлення архітэктурнай спадчыны горада, азнаямленне з досведам правядзення рэстаўрацыйных работ у іншых краінах Еўропы, прафесійная падрыхтоўка спецыялістаў-рэстаўратараў.

Наступным крокам павінна быць практычнае ажыццяўленне рэстаўрацыі паасобных архітэктурных помнікаў. Даволі часта можна пачуць меркаванне аб адсутнасці сродкаў на комплексныя ды шырокамаштабныя захавы ў гэтай галіне. І гэта ў краіне, гаспадарка якой імкліва развіваецца і ў якой згодна з афіцыйнай статыстыкай фіксуецца двухлічбавы рост валавага ўнутранага прадукта (!?)

Гэты факт не можа не выклікаць здзіўлення па меры азнаямлення з досведам ў галіне аховы помнікаў і правядзення рэстаўрацыйных работ у іншых краінах. Заўважым, што такія карпатлівы шлях пасля вайны прайшлі шматлікія польскія гарады. Нягледзячы на тое, што гаспадарка Польшчы была зруйнавана, варта нагадаць факт аднаўлення гістарычных цэнтраў Варшавы, Гданьска ці забудовы Рынка са спаленай ратушай у Познані. Гэтыя захавы былі матываваны асаблівай культурна-гістарычнай каштоўнасцю старадаўняй забудовы згаданых гарадоў. Ці падобнай каштоўнасцю для Беларусі не з'яўляецца гістарычны цэнтр Горадні?

Урэшце рэшт насоўваецца яшчэ адзін аспект. Паўнаважасная рэстаўрацыя гістарычнага цэнтра Горадні магла б прыцягнуць турыстаў. Ігнараванне гэтага фактара выклікае здзіўленне, тым больш, што ў краіне апошнім часам выразна робіцца стаўка на развіццё турыстычнага бізнэса. Не выклікае сумнення, што стварэнне турыстычнага асяродка ў Горадні ў спалучэнні з выкарыстаннем навакольных зон горада падштурхнула б імклівае развіццё гарадской інфраструктуры і стварыла б шматлікія дадатковыя месцы працы для гарадзенцаў.

„Диалог эпох на площади или не навреди фундаментам старинных зданий“ „Гродзенская праўда“, 26 красавіка 2006

Прапануем чытачу фрагменты з інтэрв'ю карэспандэнткі “Гродзенскай праўды” А.Берасневай са старшынёй гродзенскага гарвыканкама А. Антоненкам, надрукаванага 26 красавіка 2006 года. Размяшчаць гэтае інтэрв'ю поўнасю не палічылі патрэбным, засяродзім увагу на найбольш цікавых момантах, і пракаментуем іх.

[А. Антоненка:] ...На Советской площади мы тронули только самый верхний культурный слой... Там долгое время работали историки, которые указали, где сохранились или могли сохраниться старые фундаменты. К примеру, фундамент Фары Витовта был открыт и законсервирован ещё несколько лет назад. Потом к работе приступили специалисты Министерства культуры и, наконец, археологи. К сожалению, сенсационных раскопок не оказалось. Но именно благодаря работе учёных мы получили разрешение на проведение реконструкции площади.

Она назрела не сегодня, и к этому хотели подступиться давно, но город занимался реконструкцией не менее

„На Советской площади мы тронули только самый верхний культурный слой...“

А. Антоненка

важных исторических мест – Левонабережной и Правонабережной, парка Жилибера, где сейчас красота и порядок. В прошлом году по инициативе председателя облисполкома Владимира Савченко было принято решение о полной реконструкции Советской площади, которая будет приведена в порядок до фестиваля национальных культур. Стало быть, до 2 июня...

[А. Бераснева:] Мы с председателем Гродненского горисполкома приехали на Советскую площадь. Стоим на месте, где была Ратуша. Смотрим в сторону, где когда-то был дворец Радзивиллов. Если бы не война, облик этих мест был бы совершенно иным. Но Ратуша была разрушена во время войны*, дворец – в послевоенные годы.

– Всё, что осталось от этих зданий – фундаменты, – продолжает разговор мэр. – Они будут законсервированы. Главным подходом реконструкции стал врачебный принцип «не навреди». То что хранит в своих чертогах земля, будет сохранено в том виде, в каком мы это обнаружили. Кто знает, возможно, не за горами времена, когда возникнет не только желание всё это восстановить, но и появятся соответствующие финансовые возможности. Но, к сожалению, не сегодня...

Каментар: “Закранулі самы верні культурны слой”, метра так на 4 да самага мацерыка, знішчыўшы ўвесь культурны слой, пачынаючы ад 15 стагоддзя. Асабліва там, дзе клалі трубы, і каля танка, і там, дзе будзе падземны пераход. Па нашых падліках, гэта каля 30% усяго культурнага слою на плошчы. Можца паглядзець на фота. Тое, што не аказалася сенсацыйных знаходак наогул не дзіўна, бо тэхналогія раскопак пры дапамозе экскаватара наўрад ці дае магчымасць адкапаць нешта сенсацыйнае. Хаця меч быў знойдзены акурат рабочымі, а не археолагамі. Ці ж гэта не сенсацыя? Праўда, і з экскаватарам было бачна, як знішчалася цудоўная драўляная маставая 16-17 стагоддзяў. Тое, што на плошчы працавалі спецыялісты Міністэрства культуры, гэта напэўна пра Н.Хвір, якая прыехала на месца работ ў сярэдзіне красавіка і жахнулася ад усяго ўбачанага. “Падмуркі будуць законсерваваныя”, “галоўны наш прынцып “не навреди”... і ніводнага слова пра тое, што людзям прышлося легчы пад экскаватар, каб выратаваць падмурак палаца Радзівілаў. Пра “красоту” на Леванабережнай і ў Парку Жылібера нават гаварыць не хочацца.

Ратуша была разабраная ўжо пасля вайны (заўвага рэд.)

[А. Антоненка:] Сейчас мы согласовываем с ветеранами вопрос о том, чтобы танк перенести на Курган Славы. Этот памятник был установлен в 1972 году и напрямую не связан с освобождением Гродно... Могу заверить, что перенос танка может состояться только после 9 мая.

Каментар: Сапраўды, пасля “рэканструкцыі” танк на плошчы страчвае ўсялякі сэнс, бо яго трансмісія зараз дамінуе над усёй плошчай. Танк трэба або паварочваць (што таксама бессэнсоўна), або пераносіць. Праўда ў нас ёсць прадчуванне, што ён прастаніць на плошчы яшчэ не адзін год.

– Александр Ильич, к площади приступили впервые, но Советскую улицу красили перед каждым фестивалем и всегда заверяли: всё это – минимум на десять лет. Какие сейчас используются материалы, какая даётся гарантия?

– Гарантии не может дать никто. Всё зависит не только от материалов, которые, к слову, сейчас используются, лучшие, отечественные. Почти все, кроме микосевичского гранита, – гродненские. Многое зависит от добросовестности строителей, и от интенсивности нагрузки и агрессивности внешней среды. Площадь – оживлённая часть города. Думаю, что на лет пять-шесть гарантия железная.

Каментар: Нават журналістка афіцыйнай газеты рашылася задаць пытанне пра якасць новых будаўнічых матэрыялаў. Цэнтр Варшавы выкладзены брукам канца 1930-х гг. і бетоннымі плітамі, такімі, якія былі каля дома прафсаюзаў і ў скверы насупраць касцёла яшчэ месяц таму. Можа бедныя палякі, не маюць грошай памяняць іх на сучасную плітку! Наўрад ці. Пліты і бардзюры з надпісамі “Магістрат места Гродна” і “Гродзенскія механічныя вытворчасці” маглі б праляжаць на плошчы яшчэ гадоў пяцьдзесят.

Экскаваторная археология

Экскаваторная археология

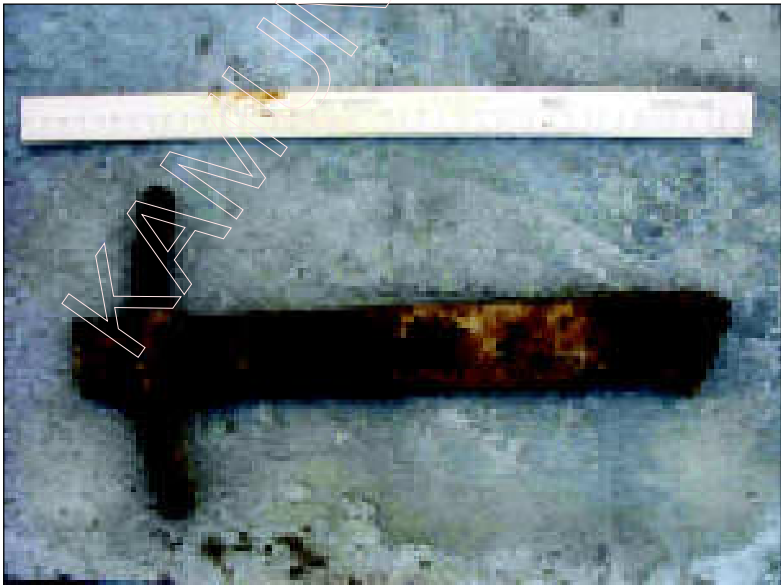

Знаходкі з-пад каўша экскаватара

Знаходкі з-пад каўша экскаватара

**Хроніка знішчэння
Інфармацыйная даведка аб стане “рэканструкцыі”
гістарычнай часткі Горадні
15 траўня 2006**

**Знішчэнні археалагічнай спадчыны
на плошчы Савецкай на працягу 2005 і 2006 гг.**

Рэканструкцыя Савецкай плошчы пачалася вясной 2005 г., спынілася зімой 2005/06 гг. і аднавілася ў пачатку красавіка гэтага года. Археалагічныя раскопкі летам 2005 г. праводзіліся прыкладна на плошчы 25 кв.м. каля танка-помніка і 25 кв.м. на месцы палаца Радзівілаў. У красавіку 2006 г. былі закладзены археалагамі два шурфы на паўночных падмурках колішняй Ратушы агульнай плошчай каля 10 кв. м. і шурф на вуліцы Маставой каля кнігарні “Раніца” плошчай да 10 кв. м. Калі ўлічыць, што земляныя работы вядуцца зараз на плошчы не меншай чым 20000 кв.м. то выкананы аб’ём раскопак можна фактычна не браць ва ўлік.

На працягу мінулага года і за красавік-першыя два тыдні траўня ў выніку земляных работ на плошчы былі знішчаныя або пашкоджаныя наступныя помнікі:

1. Каля помніка-танка знішчаны ўвесь культурны слой (сягаў XIV ст.) разам з усімі падмуркамі колішніх камяніцаў (выкапаны экскаватарамі) на плошчы не менш 1000 кв.м. Яма засыпана пяском, а пасля ўтрамбавана катком. Пры гэтым знішчана поўнасьцю вуліца Старая (праходзіла колісь паміж крамай “Цэнтральная” і кнігарняй “Раніца”) разам з брукам, якая некалькі апошніх дзесяцігоддзяў знаходзілася пад зямлёю.

2. Увесь сквер паміж помнікам-танкам і Савецкай плошчай (тэрыторыя была заселена ўжо ў XV ст.) пры пракладанні камунікацыяў экскаватарамі і закладанні падпорных сценак быў перарэзаны траншэямі глыбінёй да 2,5 метраў на ўсёй працягласці, пры гэтым былі пабураны падмуркі ўсіх камяніцаў, якія тут былі перад вайной. Разам плошча разбурэнняў складае на сціпрых падліках каля 500 кв.м.

3. У цэнтры сквера (у колішнім двары палаца Радзівілаў) пад будаўніцтва насоснай станцыі для фантанаў была выкапана яма плошчай 50 кв. м, знішчыўшы поўнасю культурны слой, які месцамі сягаў 4 м., з падмуркамі гаспадарчых забудаванняў палаца Радзівілаў XVII-XVIII ст.

4. Падобным чынам у цэнтры Савецкай плошчы (Рынак др. палова XIV ст.) была выкапана яма плошчай 50 кв. м пад фантан з поўным знішчэннем культурнага слою (каля двух метраў), працяўшы падмуркі Гандлёвых радоў XIX ст.

5. Поўнасю знішчаны культурны слой на месцы выкапанай ямы пад падземны пераход пад вуліцай Баторыя ў двары Палаца Радзівіла XVII ст. і па колішняй вуліцы Мяшчанскай. Агульная плошча каля 800 кв.м. Разам з культурным слоём знішчаны падмуркі і скляпенні невядомага будынка з рэшткамі кафлянай печы.

6. Нягледзячы на тое, што ў мінулым годзе архітэктары абяцалі, што падмурак палаца Радзівілаў не будзе закрануты і нават будзе музеефікаваны, тыдзень таму падчас закладання падпорных сценак падмурак і скляпенні палаца былі разбураныя як мінімум у дзвюх месцах. 15 красавіка падмуркі палаца пачалі разбураць яшчэ ў двух месцах.

7. Пры пракладанні сцёкавай каналізацыі паўз усю Савецкую плошчу (Рынак др. палова XIV ст.) была выкапана траншэя агульнай працягласцю каля 400 метраў шырынёй 2 метры і глыбінёй да 3,5 метраў, тым самым выгрэбшы ўвесь культурны слой (месцамі сягаў 4 метраў) прыблізна ад заходняга краю палаца Радзівілаў уздоўж цяперашняга палаца Тэкстыльшчыкаў, далей паміж Ратушай і Гандлёвымі радамі, далей адна галіна паварочвала да ўсходняга краю падмуркаў палаца Радзівілаў і да крамы “Баторыя” і ад усходняга краю падмуркаў Ратушы да вуліцы Кірава (звыш 200 м). Апроч гэтага цягнецца траншэя, поўнасю знішчаючы вуліцу Маставую (XV-XVI ст.), ад кнігарні “Раніца” да злучэння з траншэяй на плошчы Савецкай.

Таксама былі закранутыя і разбураныя:

- вугал палаца Радзівілаў;
- часткі падмуркаў Гандлёвых радоў, што былі паміж палацам Радзівілаў і Ратушай (вядомая з XVI ст.);
- у культурным слоі былі бачныя рэшткі драўлянай маставой XVI-XVII ст. Агульная плошча каля 30 кв.м;
- тая самая траншэя разбурыла падмуркі некалькіх дамоў па вул. Маставая (закладзеная ў XV-XVI ст.), знішчаны культурны слой.

8. Па ўсім перыметры плошчы пад закладанне падмуркаў каля 20 ліхтарных слупоў былі зробленыя выемкі 1,5x1,5 м глыбінёй да 2,5 метраў, дзе культурны слой сягаў 3 м.

9. Раскапаня і знішчаныя падмуркі і скляпенні будынкаў XVII-XVIII ст. паміж палацам Тэкстыльшчыкаў і аптэкай пры вул. Маставой, а таксама насупраць г.зв. дома купца Мураўёва.

10. Пры пракладанні камунікацыяў (шырынёй і глыбінёй да 1,5 м) ад аптэкі пры вул. Маставой да “Дома быта” з паваротам у двары пальчаткавай фабрыкі (агульная працягласць каля 100 м), а таксама паміж былым гатэлем “Нёман” (каля 50 кв.м.) быў моцна парушаны культурны слой са знішчэннем падмуркаў камяніцаў XVIII-XIX ст.

11. Разбураныя каналізацыйныя калодзежы XIX ст.

12. Практычна на ўсёй плошчы культурны слой выкапаны да ўзроўню XIX ст.

13. Па ўсёй плошчы знішчаецца брук XIX-пач. XX ст., які ляжаў да гэтага часу пад слоём асфальта:

- каля былой Ратушы (уласна на плошчы);
- на вуліцах Маставой і Баторыя;
- у самым пачатку вул. Савецкай (дэкаратыўны брук канца 1930-х гг., які знаходзіўся не пад асфальтам, а быў на паверхні). Агульная плошча не менш 2000 кв.м.

14. Вынятыя і вывезеныя бетонныя пліты і бардзюры 1930 гг. з надпісамі *Magistrat miasta Grodna* і Z[arząd] M[iasta] G[rodna]

15. Падчас перапланіроўкі “Фарнага бульвару” (месца былога скверу насупраць Фарнага касцёлу) быў перайначаны яго кшталт, які заставаўся нязменным два апошніх стагоддзі.

16. Знішчаныя ўсе дрэвы на плошчы. Між тым праект не прадугледжвае знішчэння дрэваў. Існуе пастанова аб тым, што спілаванне кожнага дрэва ў горадзе знаходзіцца выключна ў кампетэнцыі гарадскіх уладаў. Дрэваў засталася не больш 20% ад іх ранейшай колькасці.

Галоўнае: Разбураецца традыцыйная планіроўка плошчы. Плошча фактычна “прыклеіваецца” да пальчаткавай фабрыкі. Парушаецца радыяльная структура плошчы з выхадамі на яе ўсіх галоўных вуліцаў горада, характэрная для большасці вялікіх еўрапейскіх гарадоў. Плошча пераўтвараецца ў працяг г.зв. “гродзенскага Арбата” (паводле характарыстыкі гарадскіх чыноўнікаў), які будзе складацца з вуліцы Савецкай, плошчы Савецкай, вуліцы Ма-

ставой і будзе цягнуцца ад вул. Ажэшкі да самага Нёмана. Рух транспарту накіроўваецца па вуліцы Давыда Гарадзенскага ў небяспечнай блізкасці ад Новага і Старога гарадзенскіх замкаў, што, канешне, пазбавіць замкі прывабнасці для турыстаў. Пытанне аб тым, як зрабіць пешаходным увесь цэнтр горада, аднавіць Рагушу і квартал будынкаў на плошчы нават не ўздымаецца.

Іншыя разбурэнні археалагічнай спадчыны на працягу 2005 і 2006 гг.

1. Летам мінулага года ля рогу вуліцаў Віленскай і Ажэшкі быў збураны будынак канца XIX ст. Неўзабаве на гэтым жа месцы быў збудаваны “наватвор” з закладаннем новых падмуркаў і падвядзеннем новых камунікацыяў без ніякіх археалагічных даследванняў. Між іншым паводле гістарычных крыніцаў тут мелася быць Віленская брама горада XVI ст.!

2. Увосень мінулага года падчас добраўладкавання ўзбярэжжа Нёмана ля замкаў (адсюль пачынаўся гарадзенскі Падол XIII-XIV ст.) была знішчана камяніца пры вуліцы Заводскай 12, пасля чаго ўся вуліца і ўзбярэжжа былі перагрэбаныя бульдозерамі і перакопаныя траншэямі. Плошча перакопаў сягае 200 кв.м.

3. У канцы сакавіка 2006 г. пасля збурэння будынка на вул. К.Маркса 20 (гэты раён быў заселены ўжо ў XVI ст.) пляцоўка была заглыблена глыбінёй да 2 метраў плошчай да 500 кв.м.

Чаканыя неўзабаве знішчэнні археалагічнай спадчыны

• Яшчэ ў мінулым годзе быў абвешчаны новы праект будаўніцтва элітных дамоў на вуліцы Вялікай Траецкай у двух месцах: ля Вялікай сінагогі (Пасад XII-XIII ст.) (чаканыя разбурэнні археалагічнай спадчыны складуць каля 1000 кв.м), а таксама на скрыжыванні з вуліцай Трудавой (заселеная ў XIV-XV ст.). Чаканыя разбурэнні – каля 1000 кв.м.!!!

• Добраўладкаванне будзе працягвацца таксама паміж Савецкай плошчай і мастом праз Нёман. Пры гэтым плануецца земляныя працы пад закладанне новай трасіроўкі спуска да маста (раён заселены ўжо ў канцы XV ст.)

- Пры рэканструкцыі мосту праз Нёман (хутчэй за ўсё да канца года) чакаецца пракладанне новых камунікацыяў пры ўездзе на мост, дзе ў XVI ст. стаяла загадка ўсіх гарадзензнаўцаў царкваратонда Чэснага Крыжа, выяву каторай можна пабачыць на грабюры Цюндта 1567 г.

- Таксама пры рэканструкцыі мосту будзе праведзена новая аб'язная дарога ўздоўж цэнтра горада па вуліцы Падгорнай пад кляштарам Бернардынцаў (Падол XV-XVI ст.) з усімі новымі камунікацыямі і г.д.

Разбурэнні будынкаў на працягу 2005 і 2006 гг.

З лета 2005 г. знесены мураваныя будынкi канца XIX – пачатку XX ст. па вул. Заводскай 12, Акадэмічнай 16, К. Маркса 20, Віленскай, Вялікай Траецкай, 11 ліпеня і г.д. Быў знесены будынак адной з першых у Беларусі мікрабіялагічных станцыяў (былы відэасалон па вул. Чырвонаармейскай), а на яго месцы пабудаваны новы, які толькі аддалена нагадвае панярэдні. Работы падобнага кшталту вядуцца зараз на вул. Вялікай Траецкай. У гэтым годзе павінны быць знішчаны дамы на вул. 11 ліпеня.

У перспектыве плануецца знос 28 будынкаў у г.зв. “Новым Свеце” па вуліцах Міцкевіча, Горкага і 17-га верасня і пабудова там сучаснага гасцінічнага комплексу. Сярод запланаваных да зносу дамоў ёсць будынкi – помнікі стылю канструктывізма, знішчэнне якіх нанясе непапраўныя страты архітэктурнаму абліччу горада.

Запланавана рэканструкцыя Каложскай царквы XII ст. Аднавіць выгляд царквы на XII ст. немагчыма з-за адсутнасці адпаведных крыніц. Аднаўленне выгляду царквы на сяр. XIX ст. на ўрад ці ўяўляецца мэтазгодным. Улічваючы сучасны ўзровень рэстаўрацыйных работ (царква напэўна будзе аднаўляцца па сучасным, а не старажытным тэхналогіям) існуе небяспека, што царкве будуць нанесены неапраўданыя страты.

Знішчэнні пры рэканструкцыі вуліцаў і іншых аб'ектаў

Поўнасю знішчаны брук на вул. Рыбацкай і вуліцы вакол Замкавай Гары (вуліца Старазамкавая). Вуліцы выкладзеныя пліткай.

Рэканструкцыя мосту паміж Старым і Новым замкамі праводзілася занадта хуткімі тэмпамі, з парушэннем тэхналогіі (гэта ўжо заўважальна). На мосце знішчаны брук і заменены пліткай.

У працэсе работ у парку імя Жылібера знішчана значная частка старых дрэваў. Насупраць помніка салдатам-вызваліцелям фактычна ўзнікла новая плошча, што пераўтварыла парк імя Жылібера ў звычайны сквер.

Знішчэнне дрэваў ідзе па ўсім горадзе. Так, нядаўна была спілавана ліпавая алея каля былога Рачнога вакзала.

Неабходна:

1. Правесці на Савецкай плошчы сур'ёзныя археалагічныя раскопкі.

2. Спыніць знішчэнне падмуркаў старых будынкаў пад час пракладання падземных камунікацыяў.

3. Спыніць знішчэнне бруку ў гістарычным цэнтры Горадні.

4. Спыніць выпілоўванне дрэваў па ўсім горадзе.

5. Перагледзець планы па рэканструкцыі горада ў накірунку больш уважлівага стаўлення да культурнай і архітэктурнай спадчыны, а таксама разгледзець усе магчымыя варыянты, каб зрабіць увесь цэнтр горада (плошчу Савецкую і вуліцы, што разыходзяцца ад яе) пешаходным (гл. артыкул “Не трэба рэканструяваць Стары мост”).

6. Арганізаваць шырокую дыскусію сярод усіх зацікаўленых прадстаўнікоў грамадства аб шляхах, метадах і сродках рэканструкцыі горада, якая павінна асвятляцца ў сродках масавай інфармацыі.

7. Узяць справу рэканструкцыі горада (і асабліва Каложскай царквы) пад кантроль рэспубліканскіх органаў, што адказваюць за захаванне культурнай спадчыны.

Ян Лялевіч

Меркаванне гісторыка

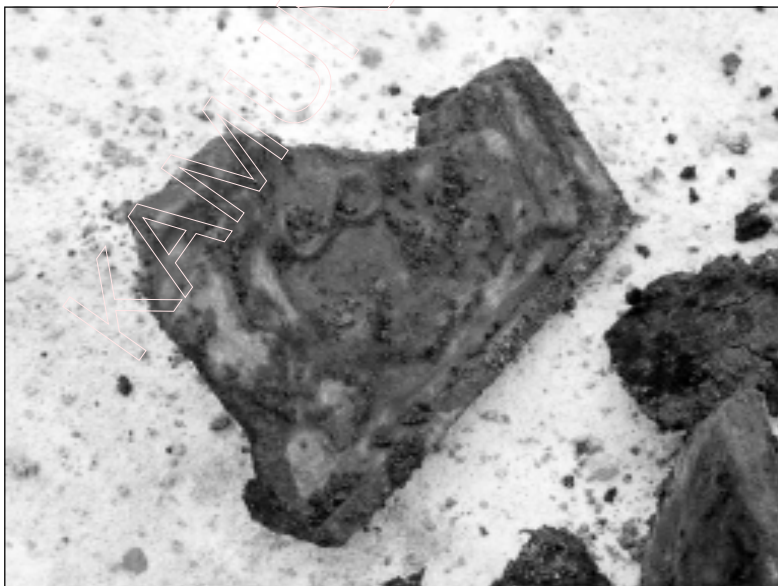
– Як Вы ацэньваеце рэканструкцыю гістарычнага цэнтра Горадні?

Аляксандар Краўцэвіч, доктар гістарычных навук, археолаг, які даследаваў гістарычны цэнтр Горадні:

Тое, што зараз робіцца на Савецкай плошчы нельга назваць рэканструкцыяй. Гэта варварства, злачынства і дзікунства. Па-першае, знішчаецца археалагічны культурны слой. Навуковыя раскопкі праведзеныя толькі для праформы ў нямногіх месцах. Затое экскаватарам выкапаня ямы і траншэі глыбінёй да трох – чатырох метраў.

Па-другое, тое што робіцца – гэта не рэканструкцыя, а паказуха. Улады дэкларавалі выдаленне транспарту з гістарычнага цэнтру. На самой справе, транспартныя лініі толькі перасунутыя, у тым ліку на вуліцу Давыда Гарадзенскага, што стварае небяспеку для найкаштоўнейшых гарадскіх помнікаў – Старога і Новага замкаў. Ліст занепакоенай грамадскасці да ўладаў выклікаў толькі адпіску-адказ ад “граданачальніка”.

Для мяне цалкам зразумела сутнасць справы. Кіраўніцтва вобласці і гораду хоча да пачатку фестывалю культуры ў нацыяналь-

ных меншасцяў (пачатак чэрвеня) замасціць пліткай цэнтр, каб ён выглядаў добраўпарадкаваным, паказаць яго Лукашэнцы (плітка на плошчы – то вяршыня эстэтычнага густу сённяшняй уладнай “эліты”), атрымаць узнагароды. Больш іх нічога не цікавіць. Часу мала, адсюль увесь взрвал – усё развярнулі, паспілоўвалі дрэвы, вывернулі гістарычны брук і фактычна знішчылі цэнтр. Напляваць на ахоўныя зоны, гістарычную планіроўку, культурны слой і на ўсю нашу спадчыну. Гэта злачынства, за якое вінаватыя павінны панесці адказнасць.

Фрагменты кафлі XVI–XVIII ст.
з Савецкай плошчы.

Прапануем увазе чытачоў некалькі артыкулаў, якія былі напісаныя яшчэ у канцы 2005 г., але не страцілі актуальнасці да сённяшняга дня. У іх уздымаецца пытанне, наколькі апраўданай з’яўляецца рэканструкцыя Савецкай плошчы і наколькі гэтая рэканструкцыя зможа вырашыць пытанні, якія даўно стаяць перад горадам: у першую чаргу вызваліць цэнтр горада ад аўтамабільнага руху і зрабіць яго пешаходным.

Не трэба рэканструяваць Стары мост 2 кастрычніка 2005

Горадня традыцыйна лічыцца найбольш захаваўшымся горадам Беларусі, што павінна, па меркаванні ўладаў, паўплываць на развіццё турызма і стаць вельмі значнай крыніцай прыбытку.

Ва ўяўленні простага падарожніка, прывабны для турыста еўрапейскі горад, гэта ўтульныя ціхія крывыя вулачкі з замкнёнымі дварыкамі, рознымі нечаканымі краявідамі за паваротам, скульптурамі, фантамамі... У савецкі час прыйшоў новы позірк на горадабудаўніцтва, прыйшоў у тым ліку і ў Горадню. Магістралі, якія адыходзяць у далягляд з пяціпавярховымі дамамі, а не вулачкі, перспектыва якіх замыкаецца на храм; прахадныя двары, як прахадныя “залі” кватэр тых дамоў; кітайскія плошчы “гуляй вецер” для масавых мерапрыемстваў. Няўтульнасць, аднастайнасць, дыскамфорт. Адночы ўдамавіўшыся ў старым горадзе, гэтыя прынцыпы не жадаюць яго пакінуць і сёння.

У горада з’явіліся грошы, у тым ліку і на “рэканструкцыю” цэнтра. Ужо ва ўсю вядзецца рэалізацыя праекта, па якому плошча “Савецкая” застаецца голым полем для масавых гулянняў, а пашырэнне Старога мосту “назаўсёды” замацуе інтэнсіўныя транспартныя плыні ў гістарычным цэнтры.

Я абараняю думку, што ўжо зараз трэба рабіць значныя заходы да таго, каб зрабіць вуліцы Маркса, Кірава, Баторыя пешаходнымі, і што сучасны праект рэканструкцыі плошчы і мосту (асабліва мосту) шкодзіць пераўтварэнню гістарычнага цэнтра ў пешаходную зону, а значыць і турыстычную.

Перад тым, як заглыбіцца ў праблему, звярніце ўвагу на схему. На ёй бачна, што горад падзелены двума “камунікацыйнымі

бар’ерамі” – Нёманам і чыгункай на чатыры часткі, якія злучаны паміж сабой толькі мастамі і пераездамі. На схеме горад падзелены на наступныя раёны: Фарты, Дзевятоўка, Касманаўтаў, Вішнявец, Фолюш і Цэнтр. Як бачыце, у цяперашняй сітуацыі Стары мост з’яўляецца як бы цэнтрам круга, праз які ідуць дыяганальныя патокі аўтамабіляў з Дзевятоўкі на Фолюш і з Вішняўца на Фарты (шэрым паказана зона цяперашняга транспартнага “уплыву” Старога мосту. Гэта амаль увесь горад!). Такім чынам, Стары мост аказваецца ледзь не самым важным аб’ектам нашага горада. Як шмат зараз завязана на Стары мост! І яго зараз жа закрыць на рэканструкцыю?!! Першы аргумент супраць:

Нелагічнасць крокаў. Што трэба зрабіць найперш? Закрыць на рэканструкцыю мост і пад’езды да яго і паставіць тым самым сістэму руху ў горадзе ў крытычны стан? Ці спачатку заняцца пабудовай зручнай транспартнай сістэмы, завязанай на два іншыя мосты.

На маю думку, перад тым, як дайсці да рэканструкцыі Старога мосту, трэба зрабіць наступнае ў прапанаванай паслядоўнасці:

- пракласці дарогу з эстакадным мастом праз чыгунку ад псіхдыспансера да вуліцы Каханоўскага (дадаткова зрабіць лепшыя выезды на Церашковай, Брыкеля і Курчатава, і па гэтым накірункам пусціць новыя схемы грамадскага транспарта), такім чынам транспарт Дзевятоўка – Вішнявец дабраахвотна будзе выбіраць шлях праз Румлёўскі мост, а не праз цэнтр са шматлікімі паваротамі, светлафорамі і коркамі (на схеме развязка пазначана літарай Б);

- зрабіць праезд Брыкеля – Раддом, затым Церашковай – Пушкіна, які накіруе ўсю Пярэселку і Фарты, якія едуць у Вішнявец, на Румлёўскі мост;

- працягнуць праспект Будаўнікоў да Новага моста, і ўсе, хто паедзе з Ленінскага раёна на Фолюш, паедуць праз Новы мост (на схеме развязка А);

- больш зручна злучыць вул. Соламавай – Новы мост, Соламавай – Рэпіна, Суварова. Накірунак Дзевятоўка – Палестына таксама будзе ажыццяўляцца праз Новы мост;

- выпраміць Каліноўскага, дабудаваць вул. Астроўскага да вул. Каханоўскага і ў выніку нават рух машын з Цэнтра абміне Стары мост.

Нічога новага я тут не прапаную. Амаль усе гэтыя ідэі ўжо прапісаны ў Генеральным плане. Я толькі хачу правільна раставіць

Схема асноўных транспартных плыняў горада
(штрыхоўкай паказаны прапанаваныя развязкі)

прыярытэты. Толькі малая тэрыторыя, пазначаная на схеме белым колерам, застанецца ў абслугоўванні Старога мосту, калі пабудаваньне вышэй апісаных транспартных развязкі. І патрэба ў пашырэнні Старога мосту адпадае сама сабой.

Калі добра прыгледзецца да сітуацыі, то бачна, што коркі ў гадзіну-пік на адрэзку Філармонія – Савецкая плошча ўзнікаюць не з прычыны вузкасці мосту (прамы шлях, нават двухпасавы, заўсёды будзе трымаць рух, але прыпыніцца толькі тады, калі на мосце здарыцца аварыя. Аварыі тут рэдкія, а коркі кожны дзень). Прычына коркаў – укрыжаванне вуліц Гарнавых – Савецкіх Пагранічнікаў. Зрабіце замест кола класічную рознаўзроўневую раз-

вязку (месца для гэтага хапае) і коркі на сутыкненні двух асноўных транспартных плыняў знікнуць. Коркі – не падстава для пашырэння мосту. Не трэба рэканструяваць Стары мост!

Ігар Лапеха

Яшчэ раз

аб рэканструкцыі Старога мосту

3 студзеня 2006

На паседжанні Гродзенскага савета дэпутатаў было прынята рашэнне не праводзіць рэканструкцыю Старога мосту праз Нёман і пабудаваць Новы мост ў раёне мосту чыгуначнага.

“Градостроительный совет, на котором обсуждали планировочное решение исторического центра, состоялся в Гродно. Его участники пришли к выводу, что реконструкция старого моста через Неман обойдётся не намного дешевле, чем строительство нового”.

Прыведзены вышэй аргумент уладаў – фінансавы. Кошт рэканструкцыі Старога мосту з трыма пасамаі і падвеснымі ходнікамі пойдзе на мільёны даляраў. Ды і ці будзе ў гэтым сэнс, бо асноўныя нясучыя канструкцыі моста зношаны больш, чым на 25%, а ў такім выпадку любая рэканструкцыя без капітальнага рамонтнага забароненая. Чаму ў такім выпадку не пабудаваць новы мост дзе-небудзь у іншым месцы, дзе б ён сапраўды вырашаў транспартныя праблемы (напрыклад, над чыгункай)? Кошт адной класічнай эстакаднай развязкі на Гарнавых і кошт літаральна некалькіх кіламетраў гарадской дарогі будуць шмат меншыя, чым усе грандыёзныя праекты ўладаў. За грошы, убуханыя ў мост, можна было б пабудаваць усе разгледзеныя развязкі і адрэзкі дарог і зняць праблему загрузанасці Старога мосту без яго рэканструкцыі. Гэтыя транспартныя праекты горад рана ці позна ўсё роўна будзе вымушаны рэалізаваць.

Аб густах не спрачаюцца. Але, на маю думку, адным з самых важных пытанняў застаецца эстэтычнае развіццё Старога гораду. Толькі за постсавецкі час схавалі пад бетонную плітку: пляцоўку каля кінатэатра “Гродна” і Цэнтра народнай творчасці, палова парка, плошчу Савецкую. У горадзе нават і не разглядаецца пытанне

аднаўлення, не тое, што шэраговай гістарычнай забудовы, але нават адметных помнікаў архітэктуры. Шчыльная гарадская забудова не дазволіць праводзіць масавых мерапрыемстваў у горадзе. Напрыклад, музеафіцыраваныя падмуркі Фары Вітаўта (самага старога касцёла ў Горадні) перашкодзяць пусканню салюта на гэтых масавых мерапрыемствах.

Акрамя натоўпу ў нашых чыноўнікаў ёсць яшчэ адзін культ – аўтамабіль. Іх не бянтэжаць загазаваныя шумныя вуліцы, прыпаркаваныя аўтамабілі на кожным кроку. Я разумею, што цяжка сабе ўявіць, як можна адарваць задніцу ад аўтамабільнага крэсла і прайсці пару соцен метраў да канторы. Але Стары горад – гэта не гараж. У ім не павінна быць усё прыстасавана для аўтамабіля. Пашырэнне мосту нанясе не толькі прамы эстэтычны ўрон, змяняючы яго кшталты і, фактычна, ліквідуючы вельмі прыгожы клёпаны мост па вуліцы Дарвіна. Пашырэнне мосту псіхалагічна замацоўвае цяпер існуючы статус Цэнтру, як інтэнсіўнай транспартнай развязкі.

Чаго ж мы даб'емся, калі ўсё будзе зроблена так, як тут прапаноўваецца.

Адпадзе патрэба ў рэканструкцыі Старога мосту.

Адпадзе патрэба ў далейшым гвалтаванні старой Савецкай плошчы, пабудове падземных пераходаў і ўсякай чатырохпалосіцы. Будзе захавана яе ранейшая традыцыйная планіроўка.

Гараджане змогуць хутка і зручна трапіць з аднаго краю гораду на другі.

Самае галоўнае – цэнтр гораду стане менш загружаным, а значыць больш чыстым, а ў перспектыве і пешаходным, так як і даўнія турыстычныя “меккі” – Кракаў, Прага ці Вільня.

Гэты артыкул быў напісаны ў кволай надзеі, што яго прачытаюць і прыслухаюцца да рацыянальнага, што ў ім ёсць. Калі хто зацікавіўся, я рады буду абмеркаваць, у прыватнасці, я гатовы прадставіць намёткі, як уладкаваць Цэнтр зручны для жыцця і для адпачынку, для турыста і для аўтамабіліста. Гэта наш горад, наша краіна.

Ігар Лапеха

Меркаванне гісторыка

- Як Вы ацэньваеце рэканструкцыю гістарычнага цэнтра Горадні?

Алесь Госцеў, гісторык і краязнаўца:

Маё стаўленне да зменаў на Савецкай плошчы больш адмоўнае, чым станоўчае. Я не супраць мадэрнізацыі гораду дзеля яго далейшага развіцця. Але гэты працэс павінен грунтавацца на максімальным захаванні гістарычнай спадчыны і ў першую чаргу таго вобразу Гродна, які фармаваўся на працягу ўсёй яго гісторыі. Нездарма, ёсць закон, які забараняе весці ў гістарычнай частцы гарадоў любыя будаўнічыя працы без папярэдняй археалагічнай разведкі. Тым больш гэта тычыцца Гродна, стары Цэнтр якога яшчэ ў 1988 г. абвешчаны помнікам горадабудаўніцтва і архітэктуры.

На жаль, гэты закон ніколі не выконваўся. У пасляваенныя гады многія выдатныя помнікі гісторыі і архітэктуры былі знішчаныя – Ратуша, Фара Вітаўта, званіца касцёлу кляштару Брыгітак, комплекс так званай Кантрольнай палаты (вул.Ажэшкі). Але гэтыя важкія страты не тычыліся культурных слаёў Старога Гораду, якія ў большасці дасюль не вывучаны, і ўнікальнага рэльефу, з улікам якога ў папярэдня стагоддзі развіваўся наш горад.

Пачатак ХХІ ст. адзначаны незвычайным паскарэннем змены аблічча горада. Сёння можна сцвярджаць: Старога гістарычнага Цэнтру Горадні як сярэднявечнага еўрапейскага гораду больш няма.

Па-першае, з ператварэннем Старога парку імя Жылібера ў велізарны сквер і расцяжкай Савецкай плошчы ад палаца Сангушкаў і дома кунца Мураўёва да старога мосту праз Нёман Стары Горад з утульнага і камернага месца ператварыўся ў “неабсяжны прастор” накіталт цэнтраў Віцебска, Магілёва і Гомеля. Пры гэтым канчаткова знішчаны Рынак як гістарычная знакавая адметнасць у прасторы горада.

Па-другое, значныя страты панёс гарадскі рэльеф у асноўным у пойме р. Гараднічанкі, што ніжэй былой Швейцарскай даліны.

Па-трэцяе, значна пашкоджаны культурны слой на Савецкай плошчы. І справа не толькі ў падмурках палаца Радзівілаў (гэтыя страты яшчэ можна будзе кампенсаваць, калі з’явіцца магчымасць аднавіць палац разам з Ратушай). Знішчаны культурны слой больш старажытнага часу. Глыбокія камунікацыйныя працы (болей двух-трох метраў), праведзеныя без папярэдняй археалагічнай разведкі знішчылі магчымасць удакладніць, дзе праходзіла мяжа гораду ХІІІ – ХІV ст.

Культурны слой быў вывезены на бераг Гараднічанкі

А колькі артэфактаў нахшталт унікальнай кафлі XVI – XIX ст., керамікі, у т.л. дзіцячыя птушкі-свістулькі, выраб якіх, верагодна, быў наладжаны ў керамічнай майстэрні па-за палацам Радзівілаў, знішчана або ў лепшым выпадку вывезена самазваламі ў іншыя куткі гораду. Толькі адзінкі такіх артэфактаў атрымалася сабраць археолагам падчас спарадычных (інакш не назавеш) раскопак ці энтузіястамі-краязнаўцамі, якія падбіралі гэтыя каштоўнасці пасля заканчэння працы рабочых або вышуквалі іх там, куды глебу культурных слаёў скідвалі самазвалы – пад Замкавай гарой, у Калажанскім парку ды іншых месцах.

Адметнасць часу: Горадзен-Гродна ўзнік і існаваў як горад абаронца сваіх жыхароў і сваёй дзяржавы. Зараз склалася такая сітуацыя, што і жыхары, і дзяржава павінны абараніць гістарычны цэнтр Гродна, які знішчаецца з неверагоднай хуткасцю. Гэта знішчэнне трэба спыніць!

На чарзе Каложа

10 траўня 2006 г.

У “Вечернем Гродно” ад 8 лютага 2006 года з’явіўся артыкул з паведамленнем пра прынятае рашэнне пра пачатак “аднаўленчых” работ Каложскай царквы. Нібы яна будзе рэканструявацца на стан 1852 году. Чаму ў нас выбіраюць заўсёды горшыя варыянты?

Нам прапануюць аднавіць:

- муры XII ст., якія абрынуліся ў сярэдзіне XIX ст.;
- кансервацыйныя кавалкі сцен, надбудаваныя над мурамі XII ст.;
- дах з гонтам (а хутчэй за ўсё з дранкай) – “шэдэўр” кансервацыйных работ XVIII ст.

Нам прапануюць забудаваць шэдэўр беларускай архітэктуры манастырскімі карпусамі (а манастыр, гэта таксама і гаспадарчы комплекс). Традыцыі РПЦ ужо зараз нам ярка паказвае маці Гаўрыла сінімі металёвымі загародкамі і залатымі зоркамі на барочным купале Раства Багародзічнай царквы. І самае адыёзнае – пабудова побач муляжа Каложа XII ст. для турыстаў з дапамогай сучасных тэхналогій. Невядома, праўда, як яна выглядала ў XII ст. Дый турысты не такія дурні, каб захапляцца муляжамі... Але гэта дробязі, калі ў нашы галовы лезуць фантазіі.

Давайце паразважаем спакойна: навошта нам зараз патрэбна рэканструкцыя Каложскай царквы?

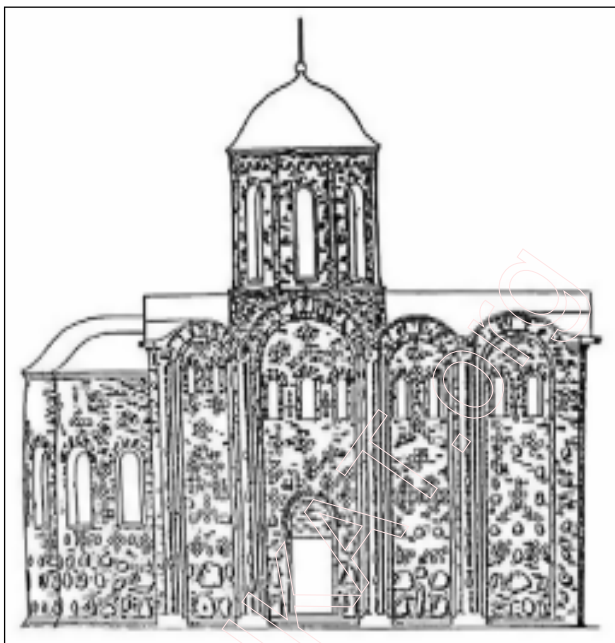
Па-першае, патрэбныя работы, якія абаранілі б царкву ад разбурэння на як мага даўжэйшы час.

Па-другое, рэканструкцыя падкрэсліла б мастацкую значнасць Каложа ў вачах турыстаў, сусветнай супольнасці.

Па-трэцяе, аднаўленчыя работы забяспечылі б функцыйнае выкарыстанне аб’екта як культавага збудавання.

Да гэтага моманту рашэнне па рэканструкцыі Каложа балансавала паміж двума варыянтамі:

- аднавіць храм на XII ст. (гэтага з-за браку інфармацыі зрабіць немагчыма);
- адбудаваць царкву на стан 1852 году.

Каложская царква XII ст. (рэканструкцыя)

Была ўхваленая другая канцэпцыі. І ўсім здаецца, што гэта адзіна правільнае рашэнне.

Жах! Мы думаем, што гэтакі выгляд храма (які на хуткую руку і з бракам сродкаў быў накрыты ў XVIII ст., каб проста не разбураўся і каб там можна было маліцца) будзе вабіць турыстаў і нават трапіць у спісы UNESCO?! Калі ж мы ўсё-ткі пазбавімся гэтага перыферыйнага мыслення ўскрайку Расейскай імперыі?! Рэканструкцыя аніякім чынам не падкрэсліць мастацкай значнасці. Запланаваны выгляд Каложы мала чым адрозніваецца ад сучаснага.

Дык навошта тады гарод гарадзіць?!

Ёсць трэці варыянт рашэння, які адпавядае ўсім тром патрэбам у рэканструкцыі. Да існых сцен XII ст. дабудаваць штосьці новае, тое, што:

- падкрэслівала б прыгажосць задумы старажытных дойлідаў;
- не пярэчыла б царкоўным канонам;
- у той самы час паказвала б глядачу, што вось гэта – сівое і бяспэчнае XII ст., а вось гэта – шляхетнае сваёй далікатнасцю XXI ст. Гэта можа быць металёвая канструкцыя са шкляным пак-

рыццём (але хіба за-надта для царквы), проста белыя фанта-зійныя абрысы XII ст. ці нешта іншае, якое не выглядала бы правінцыйна, ба-нальна.

Да гэтага вары-янта два пытанні.

- Ці аднаўляць паўднёвую сцяну на стан XII ст.?

- Які з варыян-таў рэканструкцыі больш спрыяльны для рэгістрацыі UNESCO?

Страчаная паўднёвая сцяна на малюнку 1852 г.

Што да аднаўлення сцяны. Наколькі абмерныя малюнкi 1852 году дакладныя? Ці дастаткова кваліфікаваныя беларускія будаўнікі-рэстаўратары, каб паўтарыць старажытныя тэхналогіі? Наколькі мэтазгодна рабіць навуточную сцяну быццам бы XII ст. Каго яна будзе ўраджаць? Ніхто ж зараз нават не ўздымае пытаньня аб тым, каб па старажытных тэхналогіях падрыхтаваць патрэбную колькасць плінфы (плоскай цэглы, з якой была 800 гадоў таму пабудавана Каложы). Няма сумніву, што ў выпадку “рэканструкцыі” паўднёвую сцяну адновяць са звычайнай чырвонай цэглы, а для Каложы як помніка гэта будзе канец! Што ў ёй будзе гэткае, чаго няма ў паўночнай сцяны? Пытанні застаюцца адкрытыя.

UNESCO уносіць у спіс не тое, што мы з вамі набудуем, а тое, што засталася з XII ст. А ці ўнясе яно парэшткі Каложскай царквы, залежыць таксама ад ступені прэзентабельнасці. Прэзентабельнасць зацверджанага варыянту вельмі нізкая.

Мы спадзяемся, што пытанні па рэканструкцыі Каложскай царквы яшчэ не закрытыя, і што ўлады і спецыялісты будуць абмяркоўваць розныя варыянты рэканструкцыі і прыслухоўвацца да думкі грамадскасці. Хоць бы для таго, каб зараз не адрывацца ад Зямлі, і каб у свой час патрапіць на Неба...

Меркаванне гісторыка

– Як Вы ацэньваеце рэканструкцыю гістарычнага цэнтра Горадні?

Алесь Смалянчук, прафесар кафедры тэорыі і гісторыі права Беларускага Інстытута правазнаўства (філіял у Горадні), доктар гістарычных навук:

“Рэканструкцыя” на самой справе ператварылася ў чарговую спробу вынішчэння гарадзенскай самабытнасці. Яна знішчаецца, у першую чаргу, як гарадская гісторыка-архітэктурная традыцыя. Вядома, што Горадня развівалася па еўрапейскіх канонах. Дамінантамі развіцця былі Замак (XII-XIV ст.) і Рынак (XIV-XV ст.) (сучасная плошча Савецкая), якія здолелі ператрываць не толькі войны, але і савецкіх кіраўнікоў горада. Праўда, не абышлося без стратаў. Прычым самыя моцныя раны Рынку нанеслі менавіта гарадскія ўлады. Гэта па іх загаду была канчаткова разабраная Ратуша і ўзарваны (1961) касцёл Унебаўзыхацця Маці Божай (“Фара Вітаўта”). Планам далейшага знішчэння перашкодзіў толькі супраціў гарадзенцаў. Горад выстаяў. На пачатку 90-х гг. XX ст. здавалася, што час гістарычнага бяспамяцтва і агрэсіўнага неўцтва мінуў назаўсёды. Гарадскія ўлады звярталіся да гісторыкаў і археолагаў, раіліся з інтэлігенцыяй. Гараджане паверылі, што лёс гораду залежыць ад іх.

Але кола гісторыі павярнула назад. Сёння на нашых вачах пад выглядам “рэканструкцыі” адбываецца знішчэнне Старога Рынку. Тое, што не дарабілі кіраўнікі гораду 50 – 60-х гг. XX ст. (старшыня гарвыканкама Тыпоўскі), спрабуюць завяршыць іх пераемнікі ў XXI ст. Таксама, як і ў тыя сталінска-хрушчоўскія часы ігнаруецца і зневажаецца думка, якая супярэчыць “адзіна правільнаму рашэнню”. Горад, у сярэднявечным гербе якога адлюстраваліся ідэі Свабоды і Незалежнасці (святы Губерт), сёння заганыецца пад плітку ў прамым і пераносным сэнсе. У перакананні чыноўнікаў яго лёс павінны вызначаць выключна чарговыя “Их Превосходительства”. Звароты гарадской інтэлігенцыі або ігнаруюцца, або на іх адказваюць звычайнымі адпіскамі.

Зрэшты, як заўсёды знайшліся тыя, хто адкрыта падтрымаў чыноўнікаў. Пра інтэлектуальны ўзровень гэтых людзей шмат гавораць назвы іх артыкулаў у гарадскім друку, напр., “Мост пойдёт в рост...” або “В дворцовые подвалы – по подземному переходу” ды інш.

Іншыя падтрымалі сваёй абьякавасцю. Чаму маўчыць адміністрацыя гістарычнага факультэта Дзяржуніверсітэту імя Я.Купалы? Чаму маўчаць загадчыкі кафедраў, большасць выкладчыкаў,

**„Перамога”
над гісторыяй.
На падмурках
Палацу Радзівілаў.**

якія штодня ходзяць каля плошчы (зараз гістфак месціцца ў будынку былога Інстытуту сучасных ведаў) і штодня назіраюць за яе знішчэннем? Няўжо гэта не перашкаджае прыходзіць у аўдыторыі і развіваць гістарычную памяць студэнтаў? Пытанне, відаць, рытарычнае.

Але горад не застаўся без абаронцаў. У нас дастаткова шмат людзей, якія не баяцца адстойваць гістарычную ўнікальнасць і прыгажосць свайго горада, якія маюць гонар і сумленне. Маю на ўвазе, тых гарадзенскіх гісторыкаў, якія з вясны мінулага году спрабуюць растлумачыць чыноўнікам каштоўнасць Горадні і яе гісторыі, тых маладых людзей, што кідаліся пад экскаватар 18 красавіка, каб выратаваць падмуркі палаца Радзівілаў, нарэшце, тых рабочых, якія самі перадавалі археолагам рэчы, што траплялі на вочы падчас “экскаватарнай археалогіі”. Горад жыве, і яго не пахаваць пад пліткай!

Храналогія “рэканструкцыі” Горадні

2005

– Вясна – у афіцыйнай прэсе ўсё часцей уздымаецца пытанне аб неабходнасці рэканструкцыі гістарычнага цэнтра Горадні. Пры чым адразу даецца заўважыць тэндэнцыю, што слова “рэстаўрацыя” старанна абмінаецца, а слова “рэканструкцыя” разумеецца звычайна, як просты рамонт.

– май – газета “Вечерний Гродно” размяшчае інфармацыю аб тым, што ў хуткім часе плануецца пачатак рэканструкцыі Саветскай плошчы. Падкрэсліваецца, што падмуркі палаца Радзівілаў будуць закансерваваныя і нават музеефікаваныя.

– 26 мая – у газеце “День” з’яўляецца артыкул пад назвай “Рэстаўрацыя па-беларуску”, дзе ўпершыню ставіцца пад пытанне паспяховасць і мэтазгоднасць запланаванай рэканструкцыі гарадскіх аб’ектаў.

– лета – на плошчы вядуцца нязначныя па маштабах раскопкі, пачынаюцца земляныя работы.

– верасень – пад лістом да гарадскіх уладаў з заклікам больш уважліва паставіцца да справы “рэканструкцыі” горада падпісалася каля 300 грамадзян. Афіцыйнага адказу на гэты ліст не было.

– 21 кастрычніка – газета “Наша Ніва” друкуе некалькі матэрыялаў, прысвечаных разбурэнню Горадні.

– Снежань – на сайце grodnoproblem.km.ru размяшчаюцца аналітычныя матэрыялы, дзе паведамляецца аб тым, што ў наступным будаўнічым сезоне будзе разбураны кавалак падмуркаў палаца Радзівілаў і ставіцца пад сумненне мэтазгоднасць рэканструкцыі Старога мосту.

2006

– пачатак красавіка – прадстаўнікі навуковай і творчай інтэлігенцыі горада звяртаюцца да ўладаў са зваротам у справе неабходнасці перагледзець планы па “рэканструкцыі” Горадні. Адказ прыходзіць толькі ў сярэдзіне мая.

– пачатак красавіка – на Савецкай плошчы пачынаюцца земляныя работы, пры дапамозе экскаватараў выкопваюцца ямы ад 1 да 5 метраў у глыбіню. Знішчаюцца падмуркі дамоў, культурны слой, драўляная маставая, брук.

– 14 красавіка – у Горадню прыязджае з Менску Наталля Хвір, прадстаўнік Дэпартаменту па ахове помнікаў культуры. Уражаная маштабам разбурэнняў яна складае акт аб парушэнні заканадаўства. Аказваецца, што з Дэпартаментам па ахове помнікаў быў ўзгоднены толькі плоскі варыянт праекта рэканструкцыі плошчы. Пра тое, што на плошчы будуць капаць траншэі Дэпартамент інфармацыі не меў.

– 15 красавіка – газета “Камсамольская праўда” друкуе артыкул аб падзеях у Горадні. Гэта адзіная больш-менш аб’ектыўная інфармацыя, размешчаная ў СМІ (калі не лічыць інтэрнэт-рэсурсаў) на працягу ўсяго 2006 г.

– 15-17 красавіка – паведамленні аб сітуацыі ў Горадні размяшчаюць папулярныя інтэрнэт рэсурсы – tut.by, knihi.com, svaboda.org і інш.

– 17 красавіка – экскаватары пачынаюць перакопваць Мяшчанскую вул., рыхтуючы яму для падземнага перахода, на заўтра плануецца выкопванне ямы для выхада з перахода, каля крамы “Баторыя”.

– 18 красавіка каля 13.00. - некалькі хлопцаў і дзяўчат з Горадні і Менску спыняюць экскаватар і гэтым самым выратаўваюць падмуркі флігеля палаца Радзівілаў. Вечарам архітэктары падціскам грамадскасці прымаюць рашэнне капаць выхад з пераходу толькі ў бок гасцініцы “Нёман”.

– Травень – будаўнічыя работы на плошчы працягваюцца, знішчаецца шэраговая забудова ў іншых месцах горада (вул. Пархавая і інш.)

